

Вячаслаў РАГОЙША

ЯНКА КУПАЛА – ЛЕКСІКОГРАФ

Янка Купала – лексікограф, ці, кажучы яго ж наватворам, словапісец... На першы погляд, такое словаспалучэнне ў адносінах да песняра здаецца надуманым. Але ж мы ведаем, што з утварэннем у 1921 г. Навукова-тэрміналагічнай камісіі пры Навукова-літаратурным аддзеле Народнага камісарыята асветы Беларусі паэт пачаў у ёй працаваць. У маладой Беларусі адчыняліся беларускія школы, для іх былі неабходныя падручнікі, і камісія мусіла выпрацаваць па ўсіх школьных дысцыплінах адпаведны тэрміналагічны апарат. Праца Янкі Купалы ў тэрміналагічнай камісіі не была сакрэтам для купалазнаўцаў. Але якія вынікі той працы? Пра гэта мы даведаліся адносна нядаўна.

Для мяне ў свой час адкрыццём стала знаходка ў спецфондзе Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна (цяпер Нацыянальная бібліятэка Беларусі) другога выпуску колішняга серыйнага выдання “Беларуская навуковая тэрміналогія” – кнігі “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” [1]. Выданне для літаратуразнаўца, найперш для аўтара тлумачальных літаратуразнаўчых слоўнікаў, ужо само па сабе цікавае. Асабліва ж яно ўразіла мяне, калі ўбачыў, што ўкладальнікам з’яўляецца Янка Купала. Здзівіла толькі, што публікацыя, падрыхтаваная паэтам яшчэ ў перыяд працы ў Навукова-тэрміналагічнай камісіі і выдадзеная коштам Інстытута беларускай культуры ў 1923 г., засталася па-за ўвагай купалазнаўцаў. Кніга не ўпаміналася ў крытыкабіяграфічных нарысах творчасці Янкі Купалы, не была апісана ні ў адной з самых поўных бібліяграфій Купалавай творчасці. Зрэшты, і пазней, ужо ў постсавецкі час, яна не трапіла ў вядомы біябібліяграфічны даведнік “Беларускія пісьменнікі” [2]. Нават у энцыклапедыі “Беларуская мова”, дзе праца самой Навукова-тэрміналагічнай камісіі атрымала ўвогуле аб’ектыўную, прычым вельмі высокую, ацэнку, у артыкуле пра мову і моватворчую дзейнасць Янкі Купалы нічога не гаворыцца пра яго лексікаграфічны даробак [3]. І толькі ў Поўным зборы твораў паэта ў 9 тамах “Практы-

ка і тэорыя літаратурнага мастацтва” нарэшце знайшла належнае месца. З маім удзелам як укладальніка і каментатара яна была перадрукавана пад назвай “Расейска-беларускі слоўнік” [4, т. 9, кн. 1, с. 369 – 432, 640 – 644].

Узнікае пытанне: чаму на пачатку 1920-х гг. паэт значны час адводзіў не чыста літаратурнай, а навуковай працы? Зразумела, трэба было недзе працаваць, зарабляць на хлеб, выключна на ганарары пражыць немагчыма. Аднак чаму менавіта лексікаграфічны занятак, а не які іншы абраў Янка Купала? Як мне здаецца, адказ на пытанне знаходзіцца ў самой сутнасці творчай натуры песняра – яго выразнай грамадзянскасці, выключным патрыятызме, самаадданым служэнні Бацькаўшчыне. Ва ўмовах, што склаліся ў першыя гады савецкай улады ў Беларусі (жорсткія цэнзурныя абмежаванні; немагчымасць адкрыта публіцыстычным словам выказаць думкі, супярэчныя афіцыйным устаноўкам; недавер да тых, хто перажыў польскую акупацыю, і г. д.), лексікаграфія для Янкі Купалы стала ці не найлепшым спосабам служэння Бацькаўшчыне. У той час менавіта лексікаграфічная дзейнасць выйшла на перадні план сярод гуманітарных заняткаў на велізарнай частцы ўсяго еўрапейскага кантынента. Народы, вызваленыя нарэшце з-пад улады Расійскай і Аўстра-Венгерскай імперый, паскорана ўзводзілі сваю дзяржаўнасць, фундамент якой – на-

На VIII злёце студэнтаў-філолагаў у Вязынцы. На здымку (злева направа): Сяргей Бадроў-старэйшы (вядомы дзеяч кінамастацтва), Вячаслаў Рагойша з сынам Пятром, Таццяна Кабржыцкая, Алёга Лойка, Уладзімір Навумовіч, Янка Саламевіч, Віктар Красней, Мікола Прыгодзіч. Вязьніка, 15 мая 1985 г.

цыянальная адукацыя, навука, культура. Родная ж мова – самы надзейны цэмент, што змацоўвае гэты фундамент. І вось найлепшыя літаратурныя і культурныя сілы ва Украіне і ў Польшчы, у Чэхаславакіі і Літве, у Латвіі і Эстоніі, у іншых, тады ўжо самастойных, дзяржавах актыўна ўключыліся ў працэс навукова-тэрміналагічнай словатворчасці, запаўняючы прагалы ў нацыянальным лексіконе. З канца жніўня 1920 г., пасля заканчэння савецка-польскай вайны, надышла пара для канкрэтнай дзяржаватворчай, нацыятворчай працы і ў нас. Бо дзяржаве, каб існаваць, а нацыі, каб жыць паўнакроўным духоўным жыццём, патрэбна свая сістэма тэрмінаў для абслугоўвання ўсіх сфер народнай гаспадаркі, адукацыі, навукі і культуры. Не толькі спецыялісты-мовазнаўцы высокага класа (Сцяпан Некрашэвіч, Язэп Лёсік, Мікалай Байкоў і інш.), але і выдатныя літаратары (Янка Купала, Якуб Колас, Максім Гарэцкі, Вацлаў Ластоўскі, Змітрок Бядуля) заняліся словапісам, стварэннем рознага тыпу слоўнікаў: тэрміналагічных, тлумачальных, перакладных...

Літаратуразнаўчая (і ўвогуле мастацтвазнаўчая) беларуская тэрміналогія, нягледзячы на тое, што стала ўзнікаць яшчэ некалькі стагоддзяў таму ў граматыках Лаўрэнція Зізанія (1596) і Мялеція Смятрыцкага (1618), “Лексіконе славенароскім” Памвы Бярынды (1627), у выніку вымушанай перапыненасці беларускага моватворчага працэсу (пад уздзеяннем паланізацыі, потым русіфікацыі) не ўстаялася і да пачатку 20-х гг. XX ст. канчаткова не адкрышталізавалася. Тыя некалькі дзясяткаў тэрмінаў, што ўжываліся ў публікацыях “Нашай Нівы” ды іншых нешматлікіх выданняў пачатку стагоддзя, як кажуць, не ў лік. Трэба было асвоіць, абеларусіць некалькі соцень найменняў.

Янка Купала з літаратуразнаўчай тэрміналогіяй быў знаёмы – дзякуючы тэарэтыка-літаратурнай самаадукацыі, працы ў “Нашай Ніве”, вучобе на чатырохгадовых агульнаадукацыйных курсах Чарняева ў Пецярбурзе (1909 – 1913), а потым – ва ўніверсітэце Шаняўскага ў Маскве (1915). Праўда, гэта была найперш рускамоўная тэрміналогія, але крыху абеларусіць яе было не цяжка, пра што добра сведчыць адзін з ранніх вершаў творцы “Паэзія” (1906), дзе выкарыстаны дзясяткі такіх тэрмінаў (вылучэнне наша):

*Праўду з няпраўдай,
Цноту з гарэзіяй
Вымешай спрытам, –
Будзе паэзія.*

*Лета, ноч, месяц,
Клёнік, чарэсна,
Хлопец, дзяўчына, –
Вось вам і песня.*

*Шэпты, прысяга,
Вечная згода,
Вечная любасць, –
Вось вам і ода.*

*Пуня, дзяўчына,
Сена-прынада,
Хлопец пад пуняй, –
Вось серэнада.*

*Пуня надперта...
Голас: сусед я!
Бацька з дубінай, –
Вось вам камед’я.*

*Зімка. Знік хлопец,
Дзеўка ўжо “мамай”,
Слёзы... Палонка, –
Вось вам і драма.*

*Свет, людзі-шэльмы
Крадуць, леуць шчыра,
Чэсны паэта, –
Вось вам сатыра.*

*Двор, хорам панскі;
Рада-парада, –
Добрасць, пачцівасць, –
Вось вам балада.*

*Свінні, паднасвіч,
Лапаць, парцянка,
Непагадзь, золка, –
Вось і сялянка.*

*Добры пан, пані;
Корміць іх ласка
Бедных, галодных, –
Вось вам і казка.*

*Пан, хам і поле,
Праца, нястатак...
Тры аплявухі, –
Вось і канчаток*

[4, т. 1, с. 107 – 108].

Якімі ж прынцыпамі пры стварэнні нарматыўнай беларускай літаратуразнаўчай тэрміналогіі карыстаўся Янка Купала? Пра гэта, а таксама пра многае іншае найлепей адказаў ён сам – ва ўступе да свайго тэрміналагічнага слоўніка. Прывядзем гэты ўступ цалкам:

«Апрацаванне тэрміналогіі “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” пачалося гуманітарнай секцыяй Беларускае Навукова-тэрміналагічнае камісіі ў 1921 г. і закончылася ў 1922 г. – Тэрміналагічнай камісіяй гуманітарнай секцыі Інстытута беларускае культуры.

Спачатку мелася на мэце апрацаванне сцісла стылістычнай тэрміналогіі, г. зн. тэорыі прозы і паэзіі. Але калі прыйшлося падбіраць тэрміны, то адразу выяснілася немагчымасць прытрымлівацца гэтае сцісласці: тэорыя прозы і паэзіі так шырока абхоплівае ўсе галіны літаратур-

нага мастацтва, што выдзеліць сцісла стылістычныя тэрміны і замкнуцца ў пэўных рамках было б непажаданым абмежаваннем усяе працы ў дадзенай галіне. Апрача таго, калі б і выдзеліць дзе-якія сцісла стылістычныя тэрміны, то яны амаль што ўсе пераняты ўсімі народамі з грэцкае або лацінскае мовы, як, напр.: **проза, паэзія, драма, лірыка**, якія не паддаюцца перакладу, і гэтакім чынам прыйшлося б даць не беларускія тэрміны, а чужаземныя ў беларускім правапісе. Дзеля гэтых вось прычын было вырашана надаць тэрміналогіі болей жыццёвага характару і абхапіць хоць частку таго літаратурнага слоўнікавага матэрыялу, з якім на кожным кроку прыходзіцца спатыкацца кожнаму пісьменніку ў сваёй літаратурнай працы. Гэтым Тэрміналагічная камісія манілася дасягнуць хоць і не поўнасьцю дзвюх мэт: 1) даць самыя патрэбныя тэрміны для тэорыі прозы і паэзіі і 2) даць беларускі тэрміналагічны матэрыял для літаратурнае практыкі, каб гэтым хоць крыху дапамагчы нашаму пісьменству, асабліва часапісному, пазбавіцца ад лішняй, у большай частцы непатрэбнай і незразумелай, чужаземшчыны.

Разглядаючы чужаземныя тэрміны, Камісія старалася на магчымасці даваць заместа іх толькі беларускія, а калі ў пакідаліся чужаземныя, то ўжо такія, што: або агульнапрынятыя, як, напр.: **літаратура, санет, ода**, або пашыранныя і ў народзе, як, напр.: **камедыя, талент, артысты**. Побач з беларускім ставіўся чужаземны тэрмін толькі тады, калі ён – таксама добра вядомае слова ў народзе. Агулам жа Камісія лічыла лішнім даваць чужаземныя тэрміны побач з беларускімі, зважаючы на тое, што калі хто захоча карыстацца з чужаземшчыны, то яе знойдзе і паміма беларускай тэрміналогіі.

Уся змешчаная ў гэтай кнізе тэрміналогія “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” канчаткова разгледжана і прынята Тэрміналагічнай камісіяй гуманітарнай секцыі Інстытута беларускае культуры ў складзе сяброў Камісіі: **М. Байкова, М. Гуткоўскага, Я. Лёсіка, І. Луцэвіча, К. Міцкевіча, С. Некрашэвіча, С. Плаўніка і У. Чаржынскага**.

Слоўнікавы матэрыял для тэрміналогіі ў ліку 2500 слоў сабраў наводле альфабэту, упарадкаваў, ператлумачыў па-беларуску і прынятую тэрміналогію зрэдагаваў

старшыня гуманітарнай секцыі Інстытута беларускае культуры Ів. Луцэвіч.

Менск, студзень 1923 г. »
[4, т. 9, кн. 1, с. 371 – 372].

У прадмове некаторая недакладнасць. У тэрміналагічны слоўнік “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва”, які складаецца з руска-беларускай часткі (“Расейска-беларускі слоўнік”)

і “Слоўніка беларускіх тэрмінаў”, уключана не 2500, а 1706 адзінак. Магчыма, асобныя тэрміны былі апушчаны пры падрыхтоўцы слоўніка да выдання, без ведама Янкі Купалы, пасля таго, як ён напісаў прадмову. Аднак і тое, што засталася, здзіўляе колькасцю. Для параўнання: сучасныя тлумачальныя літаратуразнаўчыя слоўнікі звычайна змяшчаюць нейкія паўтысячы найменняў. Праўда, у “Практыку і тэорыю літаратурнага мастацтва”, як і агаворваўся аўтар (“выдзеліць сцісла стылістычныя тэрміны і замкнуцца ў пэўных рамках было б непажаданым абмежаваннем усяе працы ў дадзенай галіне”), увайшоў шэраг слоў, якія да літаратуразнаўчай тэрміналогіі маюць ускосныя адносіны: **абагульненне, абвестка, абмылка, аднастайны, асабісты, асаблівы, асабовы, асвета, вусны, выклік, выразны, гаворка, грамата, гутарка, дадатак, довад, думаць, жаласлівы, заданне, захапленне, здарэнне, імкненне, істотны, краіна, лёс, літаральны, маляўнічы, павучальны, прыгожасць, разумовы, сціслы, увага, узнёслы і г. д.** У рускай частцы слоўніка (з наступным перакладам на беларускую мову) пэўнае месца занялі (не маглі ў той час не заняць!) і неабавязковыя словы з палітычнага лексікону: **класс, классовый, коммуна, коммунизм, коммунистический, пролетариат, пролетарий, пролетарский, революция, революционный, советский...** Несумненна, усе яны ўжываліся і ўжываюцца і ў літаратурных тэкстах, але да тэрміналогіі літаратуразнаўства не маюць прамога дачынення. Наяўнасць іх у купалаўскім слоўніку абумоўлівалася агульнай тэрміналагічнай нераспрацаванасцю тагачаснай беларускай мовы, неабходнасцю даць адпаведнікі да многіх рускіх слоў-найменняў.

Дарэчы, такое назіралася не толькі ў згадымым выданні, а бадай ва ўсіх 24 выпусках “Беларускай навуковай тэрміналогіі”, што выйшлі ў 1922 – 1930 гг. і ахоплівалі самыя разнастайныя галіны ведаў: матэматыку, геаграфію, логіку і псіхалогію, геалогію, музыку, анатомію, грамадазнаўства, хімію, сельскую гаспадарку і інш. Своеасаблівай усёахопнасці лексічнага матэрыялу не пазбег і сам старшыня Галоўнай тэрміналагічнай камісіі Інбелкульты вядомы мовазнавец Язэп Лёсік, які распрацоўваў лінгвістычную тэрміналогію. Так, у ягонай “Граматычнай тэрміналогіі” [5], як і пазней ва ўкладзеным ім “Слоўніку граматычна-лінгвістычнае тэрміналогіі (Праект)” [6], сустракаюцца словы, што да лінгвістыкі маюць толькі адноснае дачыненне: **абрыс, відавочны, памылка, прыпушчэнне, старонка, увага, хібнасць, часоўны і г. д.**

Як ужо гаварылася, на пачатку 1920-х гг. Янка Купала заняўся лексікаграфіяй найперш з патрыятычных пабуджэнняў. Патрыятычны пафас

у значнай ступені абумоўліваў характар працы ўсёй Навукова-тэрміналагічнай камісіі Інбелкульту, якая, як пісаў у 1922 г. часопіс “Адраджэнне”, “па прыкладу чэхаў, трымалася таго погляду, што лепш утвараць згодна з законамі беларускай мовы неалагізмы, чымся браць чужыя, зусім незразумелыя словы” [7]. Такая ўстаноўка яскрава выявілася і ў “Практыцы і тэорыі літаратурнага мастацтва”. Так, многія тэрміны, што, па словах Янкі Купалы, былі “пераняты ўсімі народамі з грэцкае або лацінскае мовы”, аўтар слоўніка імкнуўся замяніць зразумелымі беларускімі адпаведнікамі. Вось асобныя вельмі паказальныя прыклады: *автотип* – *адбітка*, *амфиболия* – *двузначнасць*, *анаграмма* – *надпіс*, *анахронизм* – *нясучаснасць*, *аноним* – *бязыменнік*, *ассонанс* – *сугалоссе*, *афиша* – *абвестка*, *библиограф* – *кнігавед*, *библиотека* – *кніжня*, *биограф* – *жыццяпісец*, *варваризм* – *чужаслоў*, *вульгаризм* – *прастаслоўе*, *гекзаметр* – *шасцістоп*, *шасцімер*, *градация* – *ступенаванне*, *диссонанс* – *рознагучнасць*, *двустиишие* – *двуверш*, *дубликат* – *падвойнік*, *дуэт* – *двуспеў*, *журнал* – *часаніс*, *каламбур* – *жартаслоўе*, *изотонический* – *аднагучны*, *лексикография* – *словапіс*, *лексикология* – *словазнаўства*, *метонимия* – *перайменне*, *моносиллабический* – *аднаскладовы*, *оговорка* – *абмоўка*, *ономатопея* – *гукаперайманне*, *оратор* – *красамоўца*, *плеоназм* – *мнагаслоўе*, *подлинник* – *аўтэнттык*, *стихосложение* – *вершаванне*, *трилогия* – *троечасце* і інш. Як бачым, не заўсёды такая замена замежных тэрмінаў на чыста беларускія (паводле прыкладу тагачасных чэшскіх лексікографіў) апраўданая, але сама тэндэнцыя відавочная.

Пераклад іншамоўных тэрмінаў патрабуе не толькі пэўных здольнасцей словатворцы, добрага ведання роднай мовы, але і глыбокага разумення сутнасці паняццяў, што выражаюцца гэтымі тэрмінамі. Янка Купала выступіў у ролі не толькі словапісца, стваральніка наватвораў, але і літаратуразнаўцы, дакладней – тэарэтыка літаратуры. Аналіз купалаўскай “Практыкі і тэорыі літаратурнага мастацтва” паказвае, што паэт у асноўным дакладна ўзнавіў сутнасць літаратуразнаўчых тэрмінаў, знайшоў належныя беларускамоўныя адпаведнікі да многіх замежных найменняў. Несумненна, яму дапамаглі не толькі тэарэтыка-літаратурныя веды, але і журналісцкая праца ў газеце “Наша Ніва”. У свой час на газетных палосах знайшлі апрацаваную некаторыя тэрміны з галіны тэорыі і практыкі літаратурнага мастацтва (*агляд*, *адозва*, *апавяданне*, *аўтар*, *байка*, *верш*, *літаратура* і інш. [гл. 8]). Гэты “задзел” Янка Купала выкарыстаў спаўна.

Праўда, сам “задзел” быў не вельмі вялікі, надта разнародны, не ўпарадкаваны, не сіс-

тэматызаваны. Для яго, як паказаў мовазнаўца В. Красней [9], былі характэрныя полінайменнасць, калі для выражэння аднаго паняцця ўжывалася некалькі лексем (*пісьменнік* – *пісар* – *пісацель* – *артыста*; *з’ява* – *праява* – *сцэна*; *апавяданне* – *расказ*), варыянтнасць на фанетычна-марфалагічным і словаўтваральным узроўні (*образ* – *образ* – *вобраз*; *твор* – *вытвар* – *рэч* – *штука*; *пісьменнасць* – *пісьменства* – *пісьменніцтва*). Трэба было спыніцца на нечым: адным слове або нават адной форме слова. Пісьменнік з абсалютным моўным сыхам, Янка Купала амаль беспамылкова выбіраў з некалькіх варыянтаў тыя, якія потым з лёгкай паэтавай рукі станавіліся ў нас літаратурнай нормай: *пісьменнік*, *з’ява*, *апавяданне*, *вобраз*, *твор*, *пісьменства*, *верш*, *кірунак*, *мілагучнасць*, *мастацкасць*, *паданне*, *пераклад*, *руканіс* і г. д. Акрамя таго, трэба было займацца неалагізацыяй, наватворамі. Асобныя тэрміны, што з пэўных гістарычных прычын не ўвайшлі ў актыўны літаратурны абыходак, так і просяцца ў сучасныя беларускія слоўнікі літаратуразнаўчых тэрмінаў: *сугалоссе* (*ассонанс*), *адбітка* (*автотип*), *чужаслоў* (*варваризм*), *іншасказ* (*аллегорія*), *мнагаслоўе* (*плеоназм*), *аднагалоссе* (*зьяние*), *аднаверш* (*многостих*), *назваслоўе* (*терминологія*), *недасказ* (*умолчание*), *вершаванне* (*стихосложение*), *жыццяпіс* (*биография*), *кніганіс* (*библиография*) і інш. Зрэшты, некаторыя з іх ужываюцца ў сучаснай беларускай мове ў выглядзе тэрміналагічных сінонімаў, своеасаблівых слоў-дублетаў. І мала хто ведае, што заслуга ў гэтым Янкі Купалы.

Сёння, з вышыні сучаснай лексікаграфіі, відаць не толькі дасягненні, але і асобныя пралікі ўкладальніка “Практыкі і тэорыі літаратурнага мастацтва”. У прыватнасці, часам у беларускім тэрміне не захоўваецца цалкам аб’ём і сутнасць зыходнага наймення. Так, *анафора* – гэта не любое *паўтарэнне*, *арія* – не любы *спеў*, *жанр* – не *род*, *куплет* – не *прыпеўка*, *тема* – не *заданне*, *роман* – не *повесць*, *сентиментализм* – не толькі *чулліваць* і г. д. Тэрміны, як вядома, не любяць шматзначнасці. Аднак жа ў слоўніку ажно ў пяці значэннях ужываецца тэрмін *нарыв* (*очерк*, *начертание*, *схема*, *эскиз*, *эцюд*), у чатырох – *апавяданне* (*повествование*, *расказ*, *новелла*, *сказание*), *склад* (*силлаба*, *склад речі*, *слог*, *стиль*), *вобразны* (*образный*, *изобразительный*, *картинный*, *фигуральный*), *выслоўе* (*афоризм*, *изречение*, *предложение*, *фраза*). Што да двух- і трохсэнсавых тэрмінаў, то іх у слоўніку значна больш: *адухаўленне* (*одухотворение*, *одушевление*), *аўтар* (*автор*, *сочинитель*), *байка* (*аполог*, *басня*), *вершаванне* (*версификация*, *стихосложение*, *стихотворство*), *заглавак* (*заглавие*, *заголовок*, *титул*), *надпіс* (*анаграмма*, *анаграф*,

эпіграф), параўнанне (сопоставление, сравнение), стапа (метр, стопа) і інш. Асобныя літаратурнаўчыя тэрміны ўспрымаюцца сёння як штучна сканструяваныя: пераносня (метафора), мігадзья (пантомима), брахняпіс (насквиль), спрэчкапіс (полемика), творакрадства (плагиат), пастырка (пастораль), злосмех (сарказм), кругаход (период), старасветчына (архаизм), пасмерце (некролог), высмешка (ирония), выхвала (панегирик) і інш.

І ўсё ж купалаўская “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” заслугоўвае самай пільнай увагі як лексікографічна-мовазнаўцаў, так і літаратурнаўцаў. Слоўнік у свой час быў зацверджаны як тэрміналагічны стандарт, ён аказаў значнае ўздзеянне на развіццё літаратурнаўчай тэрміналогіі 1920-х гг. У прыватнасці, купалаўскі словапіс быў улічаны Максімам Гарэцкім у тлумачальным слоўніку літаратурнаўчых тэрмінаў, што ў якасці дадатку ўвайшоў у 3-е (1924), а потым і ў 4-е (1926) выданне яго славутай “Гісторыі беларускае літаратуры”. У “Назваслоўі” (так М. Гарэцкі назваў у 3-м выданні “Гісторыі...” свой тлумачальны літаратурнаўчы слоўнік, дарэчы, першы такі слоўнік у беларускім літаратурнаўстве) растлумачаны ў алфавітным парадку 344 тэрміны. У “Слоўнічку літаратурных паняццяў” (дадатак да 4-га выдання “Гісторыі...”) такіх тэрмінаў менш – 154. Аднак і ў першым, і ў другім выпадках заўважаецца яўная арыентацыя на купалаўскую тэрміналогію. Нават тады, калі ў саміх гісторыка-літаратурных раздзелах “Гісторыі...” выкарыстоўваліся прамыя запазычаныя грэчаскіх і лацінскіх тэрмінаў. Так, у тлумачальным літаратурнаўчым слоўніку як асноўны, заглаўны М. Гарэцкі бярэ тэрмін традыцыйнай паэтыкі, але тут жа, як ягоны сінонім, ставіць беларускі адпаведнік – купалаўскі наватвор з “Практыкі і тэорыі літаратурнага мастацтва”. Напрыклад: *Алегорыя*. – *Іншасказ...* (далей ідзе тлумачэнне паняцця); *Версіфікацыя*. – *Вершаванне...*; *Градацыя*. – *Ступенаванне...*; *Плеаназм*. – *Мнагаслоўе...*; *Сінонім*. – *Блізказначнік...* і г. д. [гл.: 10].

На вялікі жаль, уздзеянне купалаўскай лексікаграфічнай працы на беларускую літаратурнаўчую тэрміналогію пазнейшага часу не стала, як хацелася б, з’явай значнай і неабарачальнай. Можна адказаць на пытанне, пастаўленае намі ў пачатку артыкула: чаму ледзь не да канца ХХ ст. не толькі масавы чытач Купалавай творчай спадчыны, але і прафесійныя літаратурнаўцы не ведалі пра існаванне “Практыкі і тэорыі літаратурнага мастацтва”? Успомнім словы з ліста Янкі Купалы да старшыні СНК БССР А. Чарвякова перад спробай самагубства

паэта 20 лістапада 1930 г.: “*Лепей смерць фізічная, чымся незаслужаная смерць палітычная*” [4, т. 8, с. 113]. У выніку барацьбы бальшавікоў з “нацдэмамі”, “выкрыцця” ў 1930 г. міфічнага “Саюза вызвалення Беларусі” былі арыштаваны, асуджаны да розных тэрмінаў пакарання (а многія пазней і расстраляны) 108 чалавек, у тым ліку і згаданыя Янкам Купалам у прадмове да свайго тэрміналагічнага слоўніка члены Навукова-тэрміналагічнай камісіі: М. Байкоў, М. Гуткоўскі, Я. Лёсік, С. Некрашэвіч, У. Чаржынскі. Пасля зняволення знішчаліся не толькі іх асабістыя публікацыі, але нават тыя, дзе згадваліся іх прозвішчы. Такім чынам наступала для вязняў “смерць палітычная”. Згодна з гэтай чалавеканенавіснай логікай “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” Янкі Купалы была не толькі знішчана, але і выкраслена з бібліяграфічных даведнікаў. Сам жа паэт-лексікограф працу гэтую нідзе не ўспамінаў, тэрмінамі яе, за невялікім выключэннем, не карыстаўся [гл.: 11].

Купалаўскія намаганні па стварэнні ўласна-беларускага літаратурнаўчага словапісу маюць не толькі чыста гістарычнае значэнне. Тэрміналагічны слоўнік “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” і сёння можа аказаць паслугу навуцы пра літаратуру, мовазнаўству і нашаму грамадству ў цэлым.

Спіс літаратуры

1. **Беларуская навуковая тэрміналогія**. – Вып. 2 : Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва. – Менск : Выд. Інст-ту беларус. культуры, 1923.
2. **Грышкевіч, В. М.** Янка Купала / В. М. Грышкевіч, Г. П. Маркушэўская, Л. С. Новікава // Беларускія пісьменнікі : біябібліяграфічны слоўнік : у 6 т. – Мінск : БелЭн, 1994. – Т. 3. – С. 489 – 568.
3. **Каўрус, А. А.** Янка Купала / А. А. Каўрус // Беларуская мова : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 280 – 284.
4. **Купала, Я.** Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 2003.
5. **Граматычная тэрміналогія** // Вестник Народного Комиссариата просвещения ССРБ. – 1921. – № 2.
6. **Беларуская навуковая тэрміналогія**. – Вып. 15 : Слоўнік граматычна-лінгвістычнае тэрміналогіі (Праект). – Менск : Выд. Інст-ту беларус. культуры, 1927.
7. **Адраджэнне**. Сшытак 1. – Менск, 1922. – С. 281.
8. **Слоўнік мовы “Нашай Нівы” (1906 – 1915)** : у 5 т. / пад рэд. В. П. Лемцюговай. – Мінск : Тэхналогія, 2003, 2007. – Т. 1, 2.
9. **Красней, В. П.** Літаратурнаўчыя тэрміны на старонках “Нашай Нівы” / В. П. Красней // Янка Купала і “Наша Ніва”. – Мінск, 1997. – С. 78 – 83.
10. **Рагойша, В.** Каб жыць у эпохах : “Назваслоўе” Максіма Гарэцкага / В. Рагойша // Роднае слова. – 1997. – № 6. – С. 42 – 49.
11. **Слоўнік мовы Янкі Купалы** : у 8 т. / пад рэд. У. В. Анічэнкі (1 – 3 тт.) і В. А. Ляшчынскай (4 – 6 тт.). – Мінск : Беларус. навука, 1997 – 2006.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.